

Пухарев В.В.

здобувач, Харківська державна академія
дизайну та мистецтв

ХУДОЖНІ ПРИНЦИПИ ХАРКІВСЬКОЇ ШКОЛИ АКАДЕМІЧНОГО РИСУНКА

Анотація. Дослідження присвячене еволюції академічного рисунка у Харкові. На приклади рисунків, виконаних з натури студентами художніх навчальних закладів Харкова, визначені основні художні принципи академічного рисунка на різних етапах існування школи.

Ключові слова: академічний рисунок, харківська художня школа.

Аннотация. Пухарев В.В. Художественные принципы харьковской школы академического рисунка. Исследование посвящено эволюции академического рисунка в Харькове. На примере рисунков, выполненных с натуры студентами художественных учебных заведений Харькова, определены основные художественные принципы академического рисунка на разных этапах существования школы.

Ключевые слова: академический рисунок, харьковская художественная школа.

Annotation. Pukharyev V. The Artistic Principles of Kharkov Academic Drawing School. The research is devoted to the evolution of academic drawing in Kharkov. The basic material of research is the actual drawings from nature made by the students of teachers of art schools of the city for over 200 years. The object of research is the artistic principles of Kharkov academic drawing school.

Keywords: academic drawing, Kharkov Art School.

Постановка проблеми, аналіз фахової літератури. Уперше питання художньої освіти у Харкові торкнулися на початку ХХ ст. історики, співробітники Харківського університету Д.Багалій [1] та Д.Гордєєв [2], через актуальну для того часу цікавість до краєзнавства. У подальшому подібна проблематика надовго відійшла на другий план науки про мистецтво, і справжнє повернення до неї відбулося лише у 1980 – 2000-х рр. у дослідженнях Л.Соколюк [5, 11], С.Нікуленко [5, 9], В.Даниленка [3, 4], Р.Шмагали [12], які не лише розширили хронологічні межі проблеми, але зробили її концептуально глибше та складніше.

Дещо з інших позицій, розглядаючи рисунок Харкова як частину художнього процесу, перш за все на матеріалі доби модерну, проблема, що нас цікавить присутня у працях мистецтвознавців 2000-х рр.: Л.Савицької [10], О.Лагутенко [6], В.Немцової [8], Ю.Майстренко-Вакуленко [7] та ін. Разом з тим, виходячи зі специфіки зазначених робіт, питання еволюції харківської школи академічного рисунка, аналіз конкретних натурних студій, виконаних її представниками, й досі залишається поза межами наукового інтересу дослідників.

Таким чином, мета запропонованої розвідки полягає у висвітленні художніх принципів школи академічного рисунка у Харкові.

Результати дослідження. Історія становлення художньої освіти у Харкові, як було зазначено вище, досить добре висвітлена у фаховій літературі. Відзначимо лише найважливіші її моменти, необхідні для подальшого розуміння теми.

Харківська школа академічного рисунка, як і, загалом, міська художня освіта, виникла у середині ХVIII ст., коли при Харківському колегіумі були створені класи, які серед іншого включали художню підготовку, що базувалась на принципах академізму. Традицію, початок якій покладали попередники, багато у чому продовжили аналогічні рисувальні класи, запроваджені при Харківському університеті 1805 р. Митці-викладачі обох навчальних закладів були вихованцями провідних академічних центрів художньої освіти Східної Європи, у першу чергу Петербурзької Академії мистецтв [1, 11]. Ця обставина у подальшому залишатиметься визначальною в еволюції харківської школи академічного рисунка. Утім високий професійний рівень педагогів, тим не менш, практично не впливав на стан художнього життя, оскільки згадувані класи не претендували на професійну підготовку митців, обмежуючись завданнями естетичного виховання. Такий самий принцип ліг в основу викладання рисунка у гімназіях та інших навчальних закладах міста.

Ситуація змінилась лише у другій половині ХІХ ст., із появою у Харкові кількох приватних художніх шкіл та студій, найвизначнішою серед яких була рисувальна школа М.Раєвської-Іванової. Її засновниця та керівник першою з російських жінок домоглась офіційного визнання своїх вмінь від Петербурзької Академії мистецтв, отримавши звання художника (1869). При цьому слід зазначити,

Надійшла до редакції 19.12.2012

що, по-перше, художню освіту вона отримала усе ж поза батьківщиною (у Дрездені), а по-друге, офіційне визнання у той час надавало право займатися власною педагогічною практикою, чим вже наступного року й скористалась харківська художниця [11]. Діяльність школи, яка, як вважають дослідники Л.Соколюк та В.Даниленко, мала художньо-промисловий профіль [3, 4, 11], набула значного резонансу серед подібних навчальних закладів Російської імперії. Цьому сприяла різноманітна реміснична підготовка, що не виключала, однак, фундаментального пропедевтичного курсу академічного рисунка, підтвердженням чому є кращі рисунки учнів школи, передусім студії гіпсів. Низка оригінальних робіт, що зберігаються у відділі рідкісних видань бібліотеки ХДАДМ, містять відмітки про преміювання їх на Всеросійських виставках. Так, з тексту спеціальної етикетки з печаткою Академії мистецтв, наліпленої на кілька рисунків, виходить: «у 1883 році, на конкурсі начальних закладів з рисування, Імператорською Академією Мистецтв отримує схвальний відгук» рисунок з гіпсового картушу (І.Ашурков, 1880, вугілля), рисунок з гіпсового орнаментального рельєфу (Ф.Гвоздіков, 1881, вугілля), рисунок з гіпсової античної голови (Г.Несторов, 1880, олівець) тощо.

Подальший період історії побутування академічного рисунка у Харкові пов'язаний із привнесенням у міське художнє життя модерністських течій, яке, враховуючи відоме спізнювання, відбулось наприкінці 1900-х – на початку 1910-х рр. Тоді поряд із активною виставковою діяльністю, поширення отримав студійний рух під знаменами символізму та авангарду. Керівників тогочасних харківських студій, наприклад, Є.Агафонова, О.Грота та Е.Штейнберга, відрізняло безпосереднє знайомство з художніми принципами академічного рисунка провідних центрів художньої освіти Західної Європи [6, 10].

Аж ніяк не оминало студійних тенденцій і Харківське художнє училище, засноване 1912 р. на базі міської школи рисунка та живопису. Саме з цим навчальним закладом, а також із його подальшими модифікаціями впродовж 1920-х рр., пов'язана наступна панівна лінія еволюції харківської школи академічного рисунка. Короткий дореволюційний період існування училища відрізняє, перш за все, плюралізм у поглядах на мистецтво (і на рисунок), запропонований викладачами, учорашніми випускниками реформованої Петербурзької Академії мистецтв. Яскраві самобутні митці, представники реалістичного напрямку, при цьому прихильні й до модерну, вони склали ядро не лише художнього училища у Харкові, але й, з часом, Всеросійської Академії мистецтв, запрошені до Ленінграду її директором Й.Бродським, створивши у такий спосіб умови для наслідування традицій академічного рисунка, закладених П.Чистяковим, В.Савинським, Д.Кардовським. У Харкові, де 1921 р. виник самостійний вищий художній навчальний заклад, ці традиції продовжували учні останніх: О.Кокель, С.Прохоров, М.Шаронов та визнаний корифей «старої школи» М.Самокиш.

Післявоєнний час являє собою своєрідний апогей в еволюції харківської школи академічного рисунка, найвизначніше досягнення місцевої вищої художньої школи, надавши Харкову надовго славу провідного центра академічного рисунка. Окрім беззаперечної майстерності, академічний рисунок на цьому етапі відрізняла стилістична та естетична єдність, ґрунтовний зв'язок навчальних постановочних завдань із майбутньою художньою практикою, що помітно, зокрема, за певним типом завдань – «одягнена натура» (фігура та група). Академічним рисункам цього типу притаманна оповідь, характерна для жанрових сцен, що розкривається за рахунок пластики, ефектів освітлення, нерідко і психологічної характеристики моделі. Тематичний репертуар, який виник щодо подібних завдань також сприяв наближенню натурного рисування до спеціальних художніх проблем. Більш детально ці позиції були розкриті нами у попередніх публікаціях.

Зміна відносно стабільних професійних орієнтирів, що відбулася 1963 р. із переорієнтацією вишу з художнього профілю на художньо-промисловий, переключення уваги з проблем станкового мистецтва на принципово інакші, фактично дизайнерські, призвело якщо не до занепаду, то, у всякому разі, суттєвої переоцінки художніх принципів академічного рисунка, актуалізацію їх відносно завдань художнього конструювання. Мова йде про т. з. конструктивний рисунок, до художніх принципів якого слід віднести нівелювання засвоєних раніше академічних завдань (передача просторової ілюзорності, матеріальності предметів тощо) з метою виявлення конструкції. Саме цей принцип покладено в основу підготовки не лише дизайнерів, але й архітекторів у кількох харківських вишах, де академічний рисунок викладають, як правило, випускники художньо-промислового інституту саме цього періоду.

Однак мінімальність засобів, вузькість завдань, тенденція до уніфікації і загальна раціональність конструктивного рисунка не здатні задовольнити непересічного рисувальника. В якості виходу із ситуації, що склалась у 1960–1980-х рр. у Харківському художньо-промисловому інституті виникає феноменальна практика неформального освоєння художніх завдань студентами-дизайнерами. Переважна більшість сучасних харківських митців, що належать до середнього покоління, маючи за плечима дизайнерське минуле, переважно спеціалізуючись на промисловій графіці або проектуванні інтер'єрів, тим не менш, склалися творчо як представники станкового мистецтва. Вочевидь, цьому сприяли тогочасні інститутські викладачі академічного рисунка: Г.Бондаренко, Є.Єгоров, В.Лозовий, В.Сизиков, С.Солодовник, О.Вяткін та ін. Однак існують й протилежні приклади, коли праця у суто ужитковій сфері, також, без сумніву, залишає відбиток на розумінні художніх принципів. У цих умовах конструктивна узагальненість у підходах до моделювання природи набуває відчутно декоративного характеру, при якому об'єкт зображення починає втрачати індивідуальні особливості.

Теперішній етап, що охоплює приблизно два останні десятиліття, позначився поверненням до Харківського художньо-промислового інституту (з 2001 – ХДАДМ) більшості художніх спеціальностей, враховуючи природне збереження і розширення спеціальностей дизайнерських. Таким чином, розуміння академічного рисунка отримало закономірну можливість диференціації відносно завдань обох напрямків підготовки у виші. Виник прецедент створення «рисунка для дизайнерів» та «рисунка для художників», із урахуванням специфіки кожного з напрямків. Представники першого – сповідують принципи конструктивного рисунка, другий тип не виключає й подальшу диференціацію художніх принципів академічного рисунка у тісному зв'язку із традиційними художніми категоріями – монументальністю, графічністю, живописністю тощо.

Серед характерних особливостей сьогодення необхідно відзначити стрімке зростання індивідуалізації художніх принципів академічного рисунка, почасти пов'язане із процесом оновлення техніки виконання натурних студій. Помітно прагнення вийти за звичні межі учнівського інструментарію, що зводиться лише до графічного олівця. Студенти все частіше застосовують у роботі «м'які матеріали» (вугілля, сангіна, сепія тощо), пастель, заливки аквареллю або тушшю. Матеріал не лише підказує, але, не виключено, й диктує пластичне рішення рисунка. Крім того, кожний з матеріалів сам по собі припускає вражаючу варіативність під час роботи.

Висновки. Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки: харківська школа академічного рисунка, історія якої охоплює значний період від середини XVIII ст. по сьогодні, довгий час існувала у межах курсу естетичного виховання, не претендуючи на професійну художню підготовку. У подальшому, коли зі з'явленням у місті приватних художніх студій ситуація докорінно змінилась, школа академічного рисунка приблизно півстоліття зберігала пропедевтичний рівень, подолати який стало можливим лише із запровадженням у Харкові самостійного вищого художнього навчального закладу.

Справжній розквіт харківської школи академічного рисунка, що прийшовся на 1950 – початок 1960-х рр., ознаменував собою не лише високий рівень технічної майстерності у володінні рисунком, але і сприяв наближенню навчання до майбутньої художньої практики. У подальшому, із переорієнтацією принципів академічного рисунка відносно нової художньо-промислової проблематики, контекстний зв'язок із станковим мистецтвом відходить на дру-

гий план. Панівним у цей період був конструктивний напрямок в академічному рисунку. Ситуація змінилась у 1980 – 1990-е рр.: відродження станкових художніх спеціальностей, подальша диференціація спеціальностей дизайнерського курсу знаходять відображення у художніх принципах академічного рисунка, що віднині існуватимуть у двох сферах – мистецтво та дизайн.

Теперішній етап існування харківської школи академічного рисунка пов'язаний, на наш погляд, перш за все із загально художнім процесом індивідуалізації, породженням безлічі локальних концепцій, аналіз яких належить до перспектив дослідження.

Література:

1. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История г. Харькова за 250 лет его существования (1655-1905): Историч. монография в 2-х тт. – Репринтное изд. – Х., 1993.
2. Гордеев Д.П. Материалы для художественной летописи г. Харькова. Памяти Д.И.Безперчего // Вестник харьковского историко-филологического общества. – 1914. – Вып. 5. – С. 62-74.
3. Давіленко В.Я. Дизайн. – Х.: ХДАДМ, 2003. – 320 с.
4. Даніленко В. Дизайн України у світовому контексті художньо-проектної культури. – Х.: ХДАДМ-Колорит, 2005. – 243 с.
5. Константинов В., Соколюк Л., Нікуленко С. Сторінки історії // 75 років вищій художній школи Харкова (1921-1996). – Х.: ХХПІ, 1996. – С. 9-31.
6. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ ст. – К.: Грані-Т, 2006. – 240 с.
7. Майстренко-Вакуленко Ю.В. Передумови і тенденції українського станкового рисунка (кінець XVII – початок ХХ століття): Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства / НАОМА. – К., 2012. – 19 с.
8. Немцова В. Харьковская художественная школа: Моногр. – Х.: ФЛП Шевченко, 2011. – 320 с.
9. Нікуленко С.І. Становлення вищій мистецької школи в Україні (1917-1934): Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства / УАМ. – К., 1997. – 20 с.
10. Савицкая Л.Л. На пути обновления. Искусство Украины в 1890 – 1910-е годы. – 2-е изд. – Х.: Экспозив, 2006. – 352 с.
11. Соколюк Л.Д. К истории художественной жизни Харькова. Эволюция харьковской художественной школы во второй половине – начале ХХ века: Автореферат дис. на соискание уч. степени канд. искусствоведения / АХ СССР. ИЖСА им. И.Е.Репина. – Л., 1986. – 24 с.
12. Шмагало Р.Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції. – Львів: Українська технологія, 2005. – 528 с.